

Kanon jutrzni Wielkiej Soboty – przekład i analiza teologiczno-filologiczna

The Canon of the Matins of Holy Saturday – Translation and Theological-Philological Analysis

Piotr Sterlingow

Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, Warszawa

0000-0003-1744-5260

psterlingow@gmail.com

Abstract:

This article presents a complete Polish translation of the Canon of the Matins of Holy Saturday from the original Greek, alongside a comparative analysis with the Church Slavonic version found in the *Anthologion of Mateusz the Tenth*. The aim of the study is to offer a theological and philological examination of the canon in the context of its biblical and patristic sources, and to compare the Slavonic translation with the Greek original. The introduction briefly outlines the origins of the canon as a liturgical genre and discusses the attributed authorship of the individual odes of the Holy Saturday canon. The main body of the article analyzes each irmos and troparion, highlighting their connection to biblical canticles and to the Christological symbolism of the poetic imagery. The findings indicate that the canon, through its numerous references to the Scripture and to the teachings of the Church Fathers, also served an important didactic function. The philological analysis demonstrates the high quality and accuracy of the Church Slavonic translation in the *Anthologion of Mateusz the Tenth*.

Streszczenie:

Artykuł zawiera kompletny przekład kanonu jutrzni Wielkiej Soboty z języka greckiego na język polski, zestawiony z cerkiewnosłowiańską wersją zawartą w *Antologionie Mateusza Dziesiątego*. Celem pracy jest analiza teologiczno-filologiczna tego utworu w kontekście jego źródeł biblijnych i patrystycznych oraz porównanie przekładu cerkiewnosłowiańskiego z greckim oryginałem. We wstępie omówiono genezę gatunku kanonu i przypisywane autorstwo poszczególnych pieśni kanonu Wielkiej Soboty. Główna część artykułu zawiera analizę każdego irmosu i troparionu, ukazując ich związek z pieśniami biblijnymi oraz chrystologiczną symbolikę obecnych w nich obrazów poetyckich. Wnioski wskazują, że kanon, dzięki licznym odniesieniom do Pisma Świętego i nauczania Ojców Kościoła, pełnił również funkcję dydaktyczną. Przeprowadzona analiza filologiczna dowodzi dobrej jakości tłumaczenia cerkiewnosłowiańskiego w *Antologionie Mateusza Dziesiątego*.

Keywords:

Holy Saturday, canon, hymnography, *Anthologion of Mateusz the Tenth*, liturgical poetry, biblical canticles

Słowa kluczowe:

Wielka Sobota, kanon, hymnografia, *Antologion Mateusza Dziesiątego*, poezja liturgiczna, pieśni biblijne

**Cite this article /
Cytowanie:**

Sterlingow, P., (2025). The Canon of the Matins of Holy Saturday – Translation and Theological-Philological Analysis. *Elpis*, 27: 56–74. <https://doi.org/10.15290/elpis.2025.27.05>

Licence / Licencja:

© Copyright 2025 Piotr Sterlingow

**Supporting
Agencies /
Finansowanie:**

Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Narodowy Program Rozwoju Humanistyki w latach 2024–2029, nr projektu NPRH/DN/SP/0143/2023/12

Wstęp

Wielki Tydzień w Kościele Prawosławnym posiada niezwykle bogaty korpus hymnów liturgicznych. Obok wielu stichir¹, katzym poetyckich² czy troparionów szczególne miejsce w nabożeństwach Wielkiego Tygodnia zajmuje gatunek hymnograficzny nazywany kanonem.

Kanon to utwór podzielony na kilka pieśni – każda pieśń odpowiada konkretnej pieśni biblijnej³. Pieśń kanonu składa się z irmosu⁴ i troparionów. Najczęściej kanon składa się z ośmiu pieśni – od 1. do 9., pomijając 2. Istnieją jednak kanony składające się z dwóch pieśni – dwupieśń, trzech – trójpieśń lub czterech – czteropieśń.

Konkretny okres pojawienia się kanonu nie jest znany. Wcześniej badacze tacy jak Egon Wellesz czy Theoharis Detorakis, trzymali się tezy, że kanon zaczął wchodzić w skład nabożeństwa jutrzni na przełomie VII i VIII wieku (Detorakis, 1997, s. 69; Wellesz, 1962, s. 198). Pojawienie się w ostatnim czasie w obiegu naukowym licznych rękopisów i palimpsestów, szczególnie w języku starogruzińskim, pokazało, że kanon jest gatunkiem o wiele starszym (Vasilik, 2006, s. 43). Można stwierdzić, że prototypy kanonu stanowiące tropariony przeznaczone do wykonywania wraz z pieśniami biblijnymi pojawiły się już w IV wieku w katedralnej tradycji liturgicznej Kościoła jerozolimskiego (Vasilik, 2006, s. 49).

Kanon Wielkiej Soboty wykonywany jest podczas jutrzni, która według współczesnej praktyki liturgicznej odprawiana jest zwykle wieczorem w Wielki Piątek. Ma on kilku autorów. W Triodionach autorstwo pieśni 1., 3., 4. i 5. przypisywane jest Markowi, biskupowi Otranto, natomiast irmosy tych pieśni stworzyła mniszka Kasja. Autorstwo pieśni 6., 7., 8. i 9. przypisywane jest św. Kosmasowi z Majumy (*Triodion Kataniktikon*, 1876, s. 408), który skomponował również kanony na każdy dzień Wielkiego Tygodnia.

Początkowo kanon ograniczał się do czteropieśni autorstwa św. Kosmasa, która z czasem została poszerzona o kolejne cztery pieśni autorstwa mniszki Kasji⁵. Do dzisiaj przetrwały napisane przez

¹ Troparion wykonywany przed werselem psalmu lub nim poprzedzany (Przyczyna, Czarnecka, Ławreszuk, 2022).

² Hymn jutrzni lub powieczerja powiązany tematycznie z poprzedzającym psalmem lub kanonem (Przyczyna, Czarnecka, Ławreszuk, 2022).

³ Pierwsza pieśń większości kanonów nawiązuje tematycznie do Pieśni Mojżesza po przejściu przez Morze Czerwone (Wj 15,1–19); 2. pieśń (zazwyczaj pomijana) oparta jest na pokutnej Pieśni Mojżesza (Pwt 32,1–43); 3. pieśń czerpie z Pieśni Anny, matki Samuela (1 Sm 2,1–10); 4. pieśń nawiązuje do modlitwy proroka Habakuka (Ha 3,1–19); 5. pieśń nawiązuje do modlitwy proroka Izajasza (Iz 26,9–20); 6. pieśń inspirowana jest modlitwą Jonasza w brzuchu wieloryba (Jon 2,3–10); 7. i 8. pieśń nawiązują do starotestamentowych trzech Młodzieńców w piecu ognistym (Dn 3,26–56), (Dn 3,57–88); 9. pieśń nawiązuje do Magnificatu (Łk 1,46–55) (Tomadakis, 1993, s. 60).

⁴ Pierwszy troparion pieśni kanonu, tematycznie nawiązujący do pieśni biblijnej (Przyczyna, Czarnecka, Ławreszuk, 2022).

⁵ Tropariony autorstwa Kasji można spotkać również w niektórych wczesnych redakcjach triodionów cerkiewnoślawiańskich, między innymi w *Triodionie Orbelskim*, datowanym na XIII wiek, kanon ten znajduje się na kartach 194v.-195v., <https://nlr.ru/manuscripts/RA1527/elektronnyiy-katalog?ab=1DC9653D-9A95-47FA-9F8A-787F85F6ED9C> (dostęp na 24.06.2025). Oryginalna wersja kanonu Kasji została opublikowana przez Sofroniosa Eustratiadesa w 1932 roku (Eustratiades, 1932, s. 92–112).

nią irmosy, natomiast pierwotne tropariony zostały zastąpione utworami Marka, biskupa Otranto (Zalesnyj, 2023, s. 27).

Każda pieśń kanonu Wielkiej Soboty, poza 7., składa się z irmosu i trzech troparionów. Siódma pieśń składa się z irmosu i czterech troparionów. Tropariony autorstwa Marka, biskupa Otranto, wraz z irmosami i troparionami św. Kosmasa, tworzą akrostych „Καὶ σήμερον δὲ Σάββατον μέλπω μέγα” (I dzisiaj Sobotę opiewam wielką).

W większości źródeł⁶ utwory towarzyszące kanonowi to katyzma poetycka⁷, wykonywana po 3. pieśni, oraz kondakion i ikos Wielkiej Soboty⁸, wykonywany po 6. pieśni. Utwory te nie są jednak bezpośrednio powiązane z samym kanonem. Praktyka śpiewania lub czytania po 3. i 6. pieśni kanonu katyzm poetyckich, czy troparionów z ikosami, bądź też czytania dzieł patrystycznych miała na celu odpoczynek od śpiewania kanonu i ożywienie uwagi słuchaczy (Skaballanovič, 2008, s. 687). We współczesnych redakcjach triodionów po 6. pieśni znajduje się również Synaksarion Wielkiej Soboty.

Kanon Wielkiej Soboty stał się wzorem dla innych kanonów śpiewanych w okresie przygotowania do świąt Bożego Narodzenia oraz Objawienia Pańskiego.

Niniejszy artykuł zawiera oryginalną wersję kanonu zaczerpniętą z greckiego Triodionu, cerkiewnosłowiańskie⁹ tłumaczenie z *Antologionu Mateusza X* oraz przekład polski dokonany przez autora artykułu bezpośrednio z języka oryginału. Każda pieśń została opatrzona komentarzem.

⁶ Nie wszystkie źródła przytaczają wspomnianą katyzmę poetycką i kondakion, niektóre dodają jeszcze czytanie patrystyczne lub przewidują wykonywanie innych utworów. Jako przykład można przytoczyć *Typikon Bazyliki Zmartwychwstania 1122*, w którym po 3. pieśni przewidziany jest kondakion „W całun czysty i wonności” oraz ikos „Dawid śpiewając”, oraz czytanie patrystyczne (TypAnas, s. 166–167), *Typikon Monasteru Ewergetydos*, w którym po katyzmie poetyckiej „Żołnierze, Zbawco” przewidziane jest czytanie patrystyczne, (TypEw, s. 496), *Typikon św. Jerzego Mtacmindeli*, który po 3. pieśni poza katyzmą poetycką przewiduje czytanie homilii św. Grzegorza z Nyssy, a po 6. kondakion „Kiedy zstąpiłeś” (TypJerzM, s. 289).

⁷ Żołnierze, Zbawco, którzy strzegli Twojego grobu, padli jak martwi od blasku anioła, który się ukazał i głosił kobietom zmartwychwstanie. Wysławiamy Cię, jedynego prawdziwego Boga naszego, który pokonałeś zniszczenie, i oddajemy cześć Tobie, który zmartwychwstałeś z grobu (tłumaczenie własne, za: *Triodion Kataniktikon*, 1876, s. 408).

⁸ Kondakion: Ten, który zamknął otchłań, widziany jest się jako martwy i owinięty w całun i wonności zostaje złożony w grobie jak śmiertelny człowiek nieśmiertelny Bóg. Kobiety przybyły do grobu, by namaścić Go wonnościami, gorzko płacząc i wołając: „Ta sobota jest błogosławiona, kiedy to Chrystus, zasnąwszy, trzeciego dnia zmartwychwstanie”. Ikos: Ten, który podtrzymuje wszystko, zostaje wywyższony na krzyżu, a całe stworzenie oplakuje, widząc Go wiszącego nagiego na drzewie: słońce skryło swoje promienie, gwiazdy utraciły swój blask, ziemia zadrżała ze strachu, morze cofnęło się, a skały popękały. Wiele grobów się otworzyło i ciała świętych mężów powstały. Hades jęczy w dole, a Żydzi obmyślają sposób, by oczernić zmartwychwstanie Chrystusa, podczas gdy kobiety niosące wonności wołały: „Ta sobota jest błogosławiona, kiedy to Chrystus, zasnąwszy, trzeciego dnia zmartwychwstanie” (tłumaczenie własne, za: *Triodion Kataniktikon*, 1876, s. 409).

⁹ Nie jest to współczesny przekład. Antologion datowany jest na początek XVI wieku, czyli ponad 100 lat przed pojawieniem się synodalnej redakcji języka cerkiewnosłowiańskiego.

Pieśń 1

Tabela 1. Grecki, cerkiewnosłowiański i polski tekst 1. pieśni kanonu Wielkiej Soboty

Triodion grecki *	Antologion Mateusza X **	Przekład polski ***
Κύματι θαλάσσης, τὸν κρύψαντα πάλαι, διώκτην τύραννον, ὑπὸ γῆς ἔκρυψαν, τῶν σεσωσμένων οἱ Παῖδες, ἀλλ' ἡμεῖς ὡς αἱ Νεάνιδες, τῷ Κυρίῳ ἄσωμεν· Ἐνδόξως γάρ δεδόξαστα	Б олнои морекон, ѿкрываго древле. гонителя мѣтеле по землиа скрыша спеныи дѣти. но мы нѣко ѿроковница. гвн поѣ славно бо прославнѣа.	Tego, który niegdyś skrył prześladowcę tyrana falą morską, dzieci wybawionych skryły pod ziemią, ale my, jak młode niewiasty śpiewajmy Panu, albowiem w chwale się wysławił.
Κύριε Θεέ μου, ἐξόδιον ὕμνον, καὶ ἐπιτάφιον, ὡδήν σοι ἄσομαι, τῷ τῇ ταφῇ σου ζωῆς μοι, τὰς εἰσόδους διανοίξαντι, καὶ θανάτῳ θάνατον, καὶ Ἄιδην θανατώσαντι.	Г и́е мои, нсхѡнои прѣнѣ. н нагробениу ти прѣ воспои. ѣже погребениѣ твои. жнзни мои входы ѿбръзшому. н смртии смръть н ада оумртвнвшому.	Panie Boże mój, pogrzebowy hymn i nadgrobną pieśń zaśpiewam Tobie, których pogrzebem swoim otworzył mi wrota życia i śmiercią śmierć z piekłem uśmierciłeś.
Ἄνω σε ἐν θρόνῳ, καὶ κάτω ἐν τάφῳ, τὰ ὑπερκόσμια, καὶ ὑποχθόνια, κατανοοῦντα Σωτήρ μου, ἐδονεῖτο τῇ νεκρώσει σου· ὑπὲρ νοῦν ὥραθης γάρ, νεκρὸς ζωαρχικώτατος.	Г орѣ та на прѣтѣ н долѣ вѣ гробѣ. премнрнѣ н поземнѣа. вндѣши спѣи мои. зыбѣахуца оумртвннѣиѣ твои. пате оумѣ бгѡвндѣнѣ бы мртѣвѣ жнвотѡуначалннѣиѣ.	Na wysokościach na tronie i na dole w grobie widząc Ciebie nadziemne i podziemne (stworzenia), Zbawicielu mój, zadrżały przy uśmierceniu Twoim, albowiem przewyższając wszelkie pojęcie widziany byłeś martwy, o Źródło życia.
Ἴνα σου τῆς δόξης, τὰ πάντα πληρώσης, καταπεφοίτηκας, ἐν κατωτάτοις τῆς γῆς· ἀπὸ γὰρ σοῦ οὐκ ἐκρύβη, ἡ ὑπόστασις μου ἡ ἐν Ἀδάμ, καὶ ταφείς φθαρέντα με, καινοποιεῖς, Φιλάνθρωπε.	Д а твоеа слѣвы вѣа нспѣннѣи. ѡшѣлѣ ѣи бнижнѣа землиа. ѡ тебе бо не скрыа вѣтабѣ мои, нже вѣ адамѣ погребѣа. нспѣбѣша ма ѡбновѣ члѣколнѣиѣ.	Aby swoją chwałą wszystko wypełnić zszedłeś do najgłębszych miejsc ziemi, nie ukryła się przed Tobą hipostaza moja, którą miał (również) Adam. Pogrzebany odnawiasz mnie zepsutego, o Miłujący człowieka.

* Tekst całego kanonu został zaczerpnięty z *Triodion Kataniktikon*, 1876, s. 408–411.** Kanon Wielkiej Soboty znajduje się w *Antologionie Mateusza X* na kartach 513–514v.*** Tłumaczenie własne na podstawie *Triodion Kataniktikon*, 1876, s. 408–411

Źródło: opracowanie własne.

Irmos pierwszej pieśni nawiązuje do pierwszej Pieśni Mojżesza, związanej z przejściem Izraelitów przez Morze Czerwone. Niewcielony Logos, druga Osoba Trójcy Świętej, w *Starym Testamencie* zatopił Egipcjan w morzu, uwalniając od nich Izraelitów. Natomiast w *Nowym Testamencie* Chrystus – wcielony Logos, druga Osoba Trójcy Świętej – zostaje złożony pod ziemią przez potomków starotestamentowych Izraelitów. Podkreśla to niewdzięczność Izraelitów: za ocalenie swoich przodków przed faraonem ich potomkowie odpłacili Bogu śmiercią.

Święty Nikodem Hagioryta, objaśniając niniejszy irmos, pisze, że pogrzebu Chrystusa dokonali Jego najbliżsi uczniowie, którzy Go miłowali, natomiast słowa „dzieci wybawionych” nie odnoszą się do nich, ale do Izraelitów, którzy wydali Chrystusa na śmierć i Go ukrzyżowali. Święty zaznacza, że właśnie to wydanie na śmierć stało się przyczyną „skrycia pod ziemią” (Nikodem Hagioryta, 1836, s. 375). Słowa „jak młode niewiasty śpiewajmy” również odwołują się do historii o przejściu przez Morze Czerwone, kiedy prorokini Miriam przewodziła kobietom grającym na bębenkach (Wj 15,21). Podmiot liryczny nawołuje wiernych do naśladowania niewiast śpiewających Panu, a nie niewdzięcznych Izraelitów.

Pierwszy troparion stanowi swego rodzaju wstęp do całego kanonu. Na szczególną uwagę zasługuje tutaj użycie przymiotnika ἐξόδιος opisującego hymn. Pochodzi on od rzeczownika ἐξοδος, który zwykle tłumaczy się jako „wyjście”. Niemniej jednak przymiotnik ten może być również rozumiany jako „pogrzebowy” (Nikodem Hagioryta, 1836, s. 376). Cerkiewnosłowiańskie brzmienie tego przymiotnika to **ἑσχῶνος**, pochodzące od rzeczownika **ἑσχόδω** (wyjście). Polskie określenie *wyjściowy* nie byłoby jednak trafne, dlatego zastąpiono je słowem *pogrzebowy*. Grecki oryginał zachowuje oba znaczenia tego przymiotnika: poza znaczeniem pogrzebowym odnosi się on również do wyjścia Izraelitów z Egiptu (Koltsiou, Nikitas, 2017, s. 352; Nikodem Hagioryta, 1836, s. 376). Zmartwychwstanie Chrystusa, poprzedzone Jego śmiercią i pogrzebem, stało się nową Paschą – nowym przejściem, tym razem nie przez Morze Czerwone, ale od śmierci do życia. Przymiotnik ἐξόδιος nawiązuje również do ogólnej tematyki Pierwszej Pieśni biblijnej, związanej z wydarzeniami opisanymi w *Księdze Wyjścia* (Nikodem Hagioryta, 1836, s. 376). W cerkiewnosłowiańskim tłumaczeniu czasownik *zaśpiewam* został użyty w liczbie mnogiej.

W drugim troparionie trudnymi do zrozumienia mogą wydać się słowa *ὑπερκόσμια καὶ Πποχθόνια*, które na cerkiewnosłowiański przetłumaczono jako **премирная ἢ ποῦεμная**, a na język polski jako *nadziemne i podziemne (stworzenia)*. Święty Nikodem Hagioryta wyjaśnia, że słowo *nadziemne* odnosi się do aniołów, którzy widzieli Chrystusa zasiadającego po prawicy Ojca, natomiast *podziemne* – do dusz znajdujących się w piekle, do których zstąpił Chrystus (Nikodem Hagioryta, 1836, s. 377). W cerkiewnosłowiańskim przekładzie czasownik *ὠράθης* (widziany byłeś) został przetłumaczony jako **вѣдѣнъ** (widziany byłeś w Boski sposób).

Trzeci troparion podkreśla, że całe stworzenie dostąpiło możliwości odnowienia dzięki zmartwychwstaniu Chrystusa. Ten sam motyw porusza św. Jan z Damaszku w kanonie na Zmartwychwstanie: „Oto wszystko światłości jest pełne – niebo i ziemia, i otchłań” (Jan z Damaszku, 1871, s. 218). Podczas zstąpienia do otchłani Chrystus zniszczył całkowicie piekło oraz śmierć, wypełniając otchłań swoją chwałą. Dzięki swojej śmierci i zmartwychwstaniu odnowił całą ludzką naturę, określoną w troparionie jako „hipostaza Adama” (Nikodem Hagioryta, 1836, s. 379). Można również dostrzec tu nawiązanie do *Psalmu 138*: „Gdybym zstąpił do podziemnej otchłani, jesteś i tam!”¹⁰. Cerkiewnosłowiański przekład zmienia nieco znaczenie oryginału we fragmencie **ѡ τѣбе бо не скрыѥхъ съставъ мой, ꙗже въ аѡамѣ погребехъ** (nie ukryła się bowiem przed Tobą moja istota, która w Adamie została pogrzebana).

¹⁰ Wszystkie cytaty Pisma Świętego zawarte w niniejszym artykule pochodzą z *Septuaginty* w przekładzie ks. prof. Remigiusza Popowskiego.

Pieśń 3

Tabela 2. Grecki, cerkiewnosłowiański i polski tekst 3. pieśni kanonu Wielkiej Soboty

Triodion grecki	Antologion Mateusza X	Przekład polski
Σὲ τὸν ἐπὶ ὑδάτων, κρεμάσαντα πᾶσαν τὴν γῆν ἀσκέτως, ἡ Κτίσις κατιδοῦσα, ἐν τῷ Κρανίῳ κρεμάμενον, θάμβει πολλῶ συνείχετο. Οὐκ ἔστιν ἅγιος πλήν σου Κύριε, κραυγάζουσα.	Т ЕБЕ НА ВОДѢ ПОВѢСНВШАГО ВСЮ ЗЕМΛЮ НЕОДРЪЖИМО: ТВАРЬ ВНАДѢВШИ НА ЛОБНѢ ВНАЦІА. ОУЖАКО ОДРЪЖИМА БѢ. НѢ СѢА ПАЧЕ ТЕБЕ ГН:	Ciebie, któryś na wodach powiesiłeś całą ziemię bez podpory, stworzenie widząc wiszącego na miejscu czaszki przerażone wołało: nie ma świętego, poza Tobą, Panie.
Σύμβολα τῆς ταφῆς σου, παρέδειξας τὰς ὁράσεις πληθύνας, νῦν δὲ τὰ κρύφιά σου, θεανδρικῶς διετράνωσας, καὶ τοῖς ἐν Ἀιδῇ Δέσποτα· οὐκ ἔστιν ἅγιος, πλήν σου Κύριε, κραυγάζουσιν.	О БРАЗЫ ПОГРЕБЕНІА ТВОЕГО ПОКАЗАЛЪ ЕСН. ВНАДѢНІА ОУМНОЖИВЪ. ННѢ ЖЕ СЪКРОВЕННАА ТВОА БЛГОУМНОЖНО ОУЖСННЪ ЕСН. Н СΟΥЩІИ ВЪ АДѢ БЛГО. НѢ СѢА РАЗВѢ ТЕБЕ ГН.	Symboliczne obrazy pogrzebu Twego pokazałeś w licznych widzeniach, teraz zaś objawiłeś swe tajemnice w bogocześnocy sposób i będącym w piekle, Władco, i wołającym: nie ma świętego poza Tobą, Panie.
Ἦπλωσας τὰς παλάμας, καὶ ἦνωσας τὰ τὸ πρὶν διεστῶτα, καταστολῇ δὲ Σῶτερ, τῇ ἐν σινδόνι καὶ μνήματι, πεπεδημένους ἔλυσας. Οὐκ ἔστιν ἅγιος, πλήν σου Κύριε, κραυγάζοντας.	П РОСТРѢЛЪ ЕСН ДЛАНИ. Н СЪВОКРУПННЪ ЕСН НЖЕ ДРЕВЛЕ РАЗСТОАЦАІА. ОДѢАНІЕМ ЖЕ СПЕ. ЕЖЕ ВЪ ПЛАЦАННЦН. Н ВЪ ГРОБѢ, ОКОВАНЫ РАЗРЕШННЪ ЕСН. НѢ СѢА ПАЧЕ ТЕБЕ ГН:	Rozpostarłeś dłonie i zjednoczyłeś dawno rozproszonych, odzianiem się w całun i w grób uwolniłeś uwięzionych, którzy wołali: nie ma świętego, poza Tobą, Panie.
Μνήματι καὶ σφραγίσιν, ἀχώρητε συνεσχέθης βουλήσει· καὶ γὰρ τὴν δύναμίν σου, ταῖς ἐνεργείαις ἐγνώρισας, θεουργικῶς τοῖς μέλπουσιν· οὐκ ἔστιν ἅγιος, πλήν σου Κύριε φιλάνθρωπε.	Г РѢБОМЪ Н ПЕЧАТІН НЕВМѢСТНМѢ. СЪДЪРЖН БЫ ХОТѢННѢ. НБО ІНЛОУ СВОН ДѢНСТВЫ ПОКАЗАЛЪ ЕСН БЛГОДѢЛНО. ПОИЩІИ, НѢ СѢА РАЗВѢ ТЕБЕ ГН.	Grobem i pieczęciami, o Niepomieszczony, zatrzymany zostałeś dobrowolnie, albowiem siłę swoją czynem pokazałeś w Boski sposób śpiewającym: nie ma świętego, poza Tobą, Panie.

Źródło: opracowanie własne.

Irmos trzeciej pieśni, podobnie jak wszystkie jej tropariony, nawiązuje do biblijnej Pieśni Anny słowami: „Nie ma świętego poza Tobą, Panie” (1 Sm 2, 2). W przekładzie cerkiewnosłowiańskim, w irmosie i dwóch troparionach, nie został uwzględniony czasownik *κραυγάζω* (wołam), w różnych formach.

Podobnie jak w irmosie pierwszej ody, ponownie pojawia się tutaj podkreślenie działania Niewcielonego Logosu w Starym Testamencie. Druga Osoba Trójcy Świętej, która brała udział w stworzeniu świata, dziś zostaje przybita do krzyża. Mamy tu do czynienia z personifikacją całego stworzenia,

które z przerażeniem woła, widząc swego Stwórcę ukrzyżowanego. Motyw ten jest często spotykany w hymnografii bizantyńskiej¹¹.

Pierwszy troparion łączy *Stary Testament* z *Nowym Testamentem*. Niewcielony Logos już w *Starym Testamencie* objawiał prorokom liczne symbole związane ze swoim pogrzebem. Źródłem inspiracji dla hymnografa mógł być fragment z *Księgi Ozeasza*: „Ja liczne dawałem już widzenia i za pośrednictwem proroków mówiłem przez podobieństwa” (Oz 12, 11). Po wcieleniu Chrystusa nie mamy już do czynienia z symbolami, lecz z rzeczywistością. Święty Nikodem Hagioryta, odpowiadając na pytanie o symboliczne obrazy pogrzebu Chrystusa, wymienia różne przykłady ze *Starego Testamentu*: słowa proroka Izajasza: „Uczciwy bowiem usuwany jest sprzed oczu nieprawości, jego pogrzeb przebiega bez żadnego echa” (Iz 57, 1), historię proroka Elizeusza, który będąc martwym wskrzesił innego zmarłego (4 Krl 13, 21), proroka Daniela w jaskini lwów (Dn 6, 17–25), czy wizję proroka Ezechiela o ożywieniu wyschłych kości (Ez 37, 1–14) (Nikodem Hagioryta, 1836, s. 382).

W drugim troparionie hymnograf opisuje dwie przeciwstawne czynności Chrystusa: rozpostarcie dłoni, które doprowadziło do zgromadzenia rozproszonych oraz odzianie w całun – ograniczenie, które przyniosło uwolnienie zniewolonych (Koltsiou, Nikitas, 2017, s. 358). Występują tu więc dwie pary pojęć: rozpostarcie–zgromadzenie oraz ograniczenie–uwolnienie – które opisują działania przeciwstawne w przestrzeni. Święty Nikodem dodaje, że przez rozpostarcie dłoni na krzyżu Chrystus zjednoczył ludzi ze sobą nawzajem, a także świat aniołów ze światem ludzi (Nikodem Hagioryta, 1836, s. 383).

Słowa ostatniego troparionu również nawiązują do kwestii przestrzeni. Niepomieszczony Bóg dobrowolnie „ogranicza się” przestrzenią, gdy Jego ciało zostaje złożone w grobie. Chrystus dobrowolnie poddaje się pogrzebowi i dobrowolnie pozwala zapieczętować swój grób. Wszystko to ma ukazać, że ani grób, ani pieczęcie, ani straż nie stanowiły przeszkody w zmartwychwstaniu. Ten cud nie został jednak narzucony ludziom, dowiedzieli się o nim ci, którzy tego pragnęli, czyli wierzący, „śpiewający: Nie ma świętego poza Tobą, Panie” (Nikodem Hagioryta, 1836, s. 384).

Pieśń 4

Tabela 3. Grecki, cerkiewnosłowiański i polski tekst 4. pieśni kanonu Wielkiej Soboty

Triodion grecki	Antologion Mateusza X	Przekład polski
Τὴν ἐν Σταυρῷ σου θεῖαν κένωσιν, προορῶν Ἀββακοὺμ ἐξεστηκὼς ἐβόα. Σὺ δυναστῶν διέκοψας κράτος Ἀγαθέ, ὁμιλῶν τοῖς ἐν ᾿Αἰδί, ὡς παντοδύναμος.	Ѣже на крѣтѣ твоѣ бѣтвенное смотрѣніе. прѣзрѣа ѡбѣакоу днѣаа и вопїаше. ты єһаи сѣбѣ дръжаву бѣгун. пріѡбѣаааа оуцннѣ въ адѣ, ꙗко всеннѣнѣ.	Habakuk, widząc wcześniej Twoją Boską kenozę na Krzyżu, zadziwił się i zawołał: Ty przeciąłeś moc silnych, o Dobry, odwiedzając znajdujących się w piekle, jako Wszechmocny.

¹¹ Zob. szósty troparion Błogosławieństw Wielkiego Piątku, czwarta stichira chwalebna Wielkiego Piątku, pierwsza stichira na „Panie, wołam do Ciebie” wieczerni Wielkiego Piątku, ikos Wielkiej Soboty w *Triodion Kataniktikon* (1876).

Triodion grecki	Antologion Mateusza X	Przekład polski
Ἐβδόμην σήμερον ἡγίασας, ἦν εὐλόγησας πρίν, καταπαύσει τῶν ἔργων· παράγεις γὰρ τὰ σύμπαντα, καὶ καινοποιεῖς, σαββατίζων Σωτὴρ μου, καὶ ἀνακτῶμενος.	Седмыи днѣ днѣ ѡсѣнлѣ ѣсн. ѿгѣ бл҃внлѣ ѣсн древлє. оὔποκοεиїемъ дѣлѣ. прнводнши бо всѣхъ всѣхъ н ѡбнбл҃жешн. прѣпчн дѣлѣ спсе мон н насн дѣлѣ:	Uświęciłeś teraz siódmy dzień, który dawniej pobłogosławiłeś odpoczynkiem od dzieł, zmieniasz wszystko i odnawiasz odpoczywając i wiodąc ku Sobie.
Ῥωμαλαιοῦτι τοῦ κρείττονος, ἐκνίκησαντός σου, τῆς σαρκὸς ἡ ψυχῇ σου, διήρῃται σπαράττουσα· ἄμφω γὰρ δεσμούς, τοῦ θανάτου καὶ ᾿Αίδου, Λόγε τῷ κράτει σου.	Снлоу лугышаго ѡдолѣвшѣ тѣбѣ. ѡ плоти дшѣ твоѣ раздѣлнса. разтрѣзѣнши оугубоу нзы адоу, словѣ др҃жавоу твоєю.	Gdy mocą lepszego (Boskości) zwyciężyłeś, dusza Twoja została oddzielona od ciała, oba jednak rozerwały więzy śmierci i piekła, o Słowo, mocą Twoją.
Ὁ ᾿Αιδης Λόγε συναντήσας σοι, ἐπικράνθη, βροτὸν ὁρῶν τεθεωμένον, κατάστικτον τοῖς μῶλωσι, καὶ πανσθενουργόν, τῷ φρικτῷ τῆς μορφῆς δέ, διαπεφῶνηκεν.	Адѣ словѣ срѣѣ тѣ ѡгрѣннса. чл҃кѣ зрѣ ѡб҃жѣнѣ. оὔнзвѣнѣ ранамн. всеннлоу дѣтелїю. с҃трѣшнымъ же ѡбразѣ оубѣннѣ бы:	Piekło, o Słowo, spotykając Ciebie zgorzkniało widząc człowieka przebóstwionego, zranionego i wszechmocnego, w straszny sposób umartwione zostało.

Źródło: opracowanie własne.

Irmos czwartej pieśni nawiązuje do biblijnej *Pieśni Habakuka*. Greckie słowo *κένωσις* (kenoza) przetłumaczono na cerkiewnoślawiański jako „*смотрѣніѣ*” (zamyśl). Słowa Habakuka zawarte w irmosie są parafrazą fragmentu modlitwy: „Z oburzeniem przeszłyś pociskami głowy władców” (Ha 3, 14). Hymnograf opisuje Habakuka, który w wizji ujrzał kenozę Chrystusa – Jego śmierć na krzyżu oraz zejście do piekieł. Wyraźne jest tu także nawiązanie do początkowych słów modlitwy proroka: „O Panie, usłyszałem tę wiadomość od Ciebie i się przeraziłem; poznałem Twe działania i struchlałem” (Ha 3, 2). Chociaż fragment ten jest dość enigmatyczny, niektórzy Ojcowie Kościoła interpretują go jako proroctwo zbawczych wydarzeń związanych z kenozą Chrystusa. Święty Cyryl Aleksandryjski, komentując ten fragment, pisze: „Skoro zaś Słowo odnosi to do Syna, to i my nie mniej zastosujemy to w taki sposób: O Panie i Władco wszystkiego, nawet jeśli rzeczywiście stałeś się ciałem, ogarnia mnie lęk, gdy słyszę wieść o Tobie – wiadomość i objawienie. Jestem zdumiony – i to całkiem słusznie – ogromem tego wydarzenia, wiedząc, że choć dzielisz formę i zupełną równość we wszystkim z Tym, który Cię zrodził, to dobrowolnie ogołociłeś samego siebie, stałeś się człowiekiem podobnym do nas, z Dziewicy, przyjąłeś postać sługi, nazwałeś własnego Ojca Bogiem z nami i stałeś się posłusznym aż do śmierci, i to śmierci krzyżowej. Dlatego też: »Usłyszałem Twoją wieść i uląkałem się, pojąłem Twoje dzieła i przeraziłem się«” (Cyryl z Aleksandrii, 1864, col. 896).

Pierwszy troparion nawiązuje do *Księgi Rodzaju* (Rdz 2, 2). Siódmy dzień był dniem odpoczynku Boga po stworzeniu świata. Hymnograf porównuje go do soboty, podczas której Chrystus spoczywał w grobie, odnawiając wszystko przez swoje zmartwychwstanie. Święty Nikodem Hagioryta zauważa, że tak

jak pierwsza sobota była odpoczynkiem po zakończeniu stworzenia, tak druga sobota dała początek nowemu stworzeniu, nowemu człowiekowi, który poprzez Chrysta zostaje współpogrzebany z Chrystusem i mistycznie z Nim zmartwychwstaje, odnawiając się duchowo, by realnie zmartwychwstać na końcu czasów. Sobota ta dała więc początek mistycznemu odrodzeniu rodzaju ludzkiego, natomiast niedziela, w którą Chrystus zmartwychwstał, dała temu odrodzeniu początek realny (Nikodem Hagioryta, 1836, s. 387).

Drugi troparion może wydawać się trudny do zrozumienia. W pierwszej części podmiot liryczny zaznacza, że podczas ukrzyżowania dusza Chrystusa oddzieliła się od Jego ciała. Śmierć Chrystusa była jednak szczególna, gdyż On sam posiadał nad nią władzę. Mocą swojej Boskości dobrowolnie oddzielił duszę od ciała. Święty Nikodem Hagioryta podkreśla, że Chrystus zmarł z własnej woli, co potwierdza fragment z *Ewangelii* według św. Jana opisujący moment Jego śmierci. Chrystus najpierw skłonił głowę, a dopiero potem oddał ducha, podczas gdy inni ludzie najpierw umierają, a potem ich głowa opada bezwładnie (Nikodem Hagioryta, 1836, s. 388). W drugiej części troparionu podmiot akcentuje, że mimo oddzielenia duszy od ciała, oba te elementy wspólnie pokonały więzy śmierci i piekła: ciało – przez złożenie do grobu, a dusza – poprzez zejście do otchłani (Nikodem Hagioryta, 1836, s. 388; Koltsiou, Nikitas, 2017, s. 364). Mimo że Chrystus zmarł na krzyżu, Jego Boskość pozostawała hipostatycznie połączona zarówno z duszą, jak i ciałem (Nikodem Hagioryta, 1836, s. 388). Święty Jan z Damaszku w swoim *Wykładzie wiary prawdziwej* również zaznacza, że choć Chrystus zmarł jak człowiek, a Jego dusza oddzieliła się od ciała, Boskość nie oddzieliła się ani od ciała, ani od duszy (Jan z Damaszku, 1857, col. 1096–1097). Przekład cerkiewnosłowiański zawarty w *Antologionie Mateusza X* wspomina jedynie o „rozerwaniu podwójnych więzów piekła”, pomijając więzy śmierci.

W trzecim troparionie hymnograf przedstawia reakcję piekła na widok Chrystusa. Mamy tu do czynienia z wyraźną personifikacją piekła, znaną także z innych utworów, takich jak apokryficzna *Ewangelia* Nikodema czy kondakion Romana Melodosa *Na Zmartwychwstanie* (Roman Melodos, 1963, s. 210). Troparion ten wyraźnie nawiązuje również do *Księgi Izajasza* (Iz 14, 9).

Pieśń 5

Tabela 4. Grecki, cerkiewnosłowiański i polski tekst 5. pieśni kanonu Wielkiej Soboty

Triodion grecki	Antologion Mateusza X	Przekład polski
Θεοφανείας σου Χριστέ, τῆς πρὸς ἡμᾶς συμπαθῶς γενομένης, Ἥσαϊας φῶς ἰδὼν ἀνέσπερον, ἐκ νεκρῶν ὀρθρίσας ἐκραύγαζεν· Ἀναστήσονται οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, καὶ πάντες οἱ ἐν τῇ γῇ ἀγαλλιάσονται.	БГОЯВЛЕНІА ТВОЕГО Х҃Е. ІЖЕ К НА МЛ҃ЧНВНО БЫВША. НІСАІА СВѢТЪ ВІДѢ НЕВЕЧЕРНІИ. ІЗ НОЦИ ОУТРЕННА ЗОВАШЕ. ВЪСКР҃СНУ МР҃ТВІИ. Н ВСТАНОУ ОУЩІИ В ГРОБѢ, Н ВСИ ІЖЕ НА ЗЕМЛИ ВЪЗРАДУЮТСА.	Izajasz widząc światło niegasnące Twojego Boskiego objawienia, które stało się ze względu na Twoją miłość do nas, w nocy czuwając wołał: zmartwychwstaną umarli i powstaną będący w grobach i wszyscy, którzy na ziemi, rozradują się.

Triodion grecki	Antologion Mateusza X	Przekład polski
Νεοποιεῖς τοὺς γηγενεῖς, ὁ πλαστουργὸς χοϊκὸς χρηματίσας, καὶ σινδὼν καὶ τάφος ὑπεμφαίνουσι, τὸ συνόν σοι Λόγε μυστήριον· ὁ εὐσχήμων γὰρ βουλευτής, τὴν τοῦ σὲ φύσαντος βουλὴν σχηματίζει· ἐν σοὶ μεγαλοπρεπῶς καινοποιοῦντός με.	Ⲡⲉⲛⲁⲃⲗⲁⲥⲓⲛ ⲉⲙⲙⲓⲁ ⲥⲁⲃⲉⲧⲉⲗⲏ. ⲉⲙⲉⲛⲧⲃⲃⲃ. ⲏⲡⲗⲁⲥⲓⲁⲛⲏⲥⲓⲛ ⲏⲓ ⲑⲣⲟⲥⲟ ⲟⲃⲉⲗⲁⲃⲥⲁ. ⲟⲩⲩⲏⲓⲕⲃ ⲧⲃⲟⲛ ⲥⲟⲃⲉ ⲧⲁⲛⲏⲟⲩ, ⲉⲗⲓⲑⲟⲩⲉⲣⲁⲥⲏⲩⲛ ⲥⲁⲃⲉⲧⲉⲧⲏⲏⲓⲕⲃ. ⲏⲓⲕⲉ ⲧⲉⲕⲉ ⲣⲟⲩⲱⲥⲁⲑⲟ ⲥⲁⲃⲉ ⲟⲩⲉⲣⲁⲥⲟⲩⲩⲉ. ⲱⲧⲉⲕⲉ ⲃⲉⲗⲉⲗⲉⲧⲏⲛⲟ ⲏⲟⲃⲟⲧⲃⲟⲣⲁⲥⲓⲛⲓⲙⲓ ⲙⲁ:	Odnawiasz zrodzonych z ziemi, Stwórco, sam będąc zrodzonym z ziemi, całun i grób ukazują, Twoje, o Słowo, misterium, szlachetny członek rady, przedstawia zamysł Tego, który zrodził Ciebie i który poprzez Ciebie majestatycznie odnawia mnie.
Διὰ θανάτου τὸ θνητόν, διὰ ταφῆς τὸ φθαρτόν μεταβάλλεις· ἀφθαρτίζεις γὰρ θεοπρεπέστατα, ἀπαθανατίζων τὸ πρόσλημμα· ἡ γὰρ σὰρξ σου διαφθορὰν οὐκ εἶδε Δέσποτα, οὐδὲ ἡ ψυχὴ σου εἰς Ἄιδου, ξενοπρεπῶς ἐγκαταλέλειπται.	Ⲙⲓⲣⲧⲓⲛ ⲥⲙⲣⲧⲏⲟⲉ ⲡⲟⲑⲣⲉⲛⲏⲓⲉⲙⲃ ⲧⲗⲉⲛⲏⲟⲉ ⲡⲣⲉⲗⲁⲑⲁⲓⲛ. ⲛⲉⲧⲗⲉⲛⲏⲟ ⲧⲃⲟⲣⲏⲥⲓⲛ ⲉⲑⲟⲗⲉⲧⲏⲛⲟ. ⲃⲉⲗⲓⲣⲧⲏⲟ ⲧⲃⲟⲣⲁ ⲡⲣⲓⲁⲧⲓⲉ. ⲡⲗⲟⲥⲟ ⲧⲃⲟⲗ ⲏⲥⲧⲗⲉⲛⲓⲁ ⲛⲉ ⲃⲏⲃⲉ ⲃⲗⲓⲱ. ⲛⲏ ⲃⲓⲱⲗ ⲧⲃⲟⲗ ⲃⲟ ⲁⲃⲉ ⲏⲟⲃⲟⲗⲉⲧⲏⲛⲟ ⲱⲥⲧⲁⲃⲗⲉⲛⲁ ⲃⲓ.	Śmiercią śmiertelne, pogrzebem podlegające zniszczeniu przemieniasz, zamieniasz w niezniszczalne w Boski sposób czyniąc nieśmiertelnym to, co przyjąłeś (ciało), ciało bowiem Twoje nie poznało zniszczenia, o Władco, ani dusza Twoja w piekle nie pozostała, jakby była to dusza kogoś obcego.
Ἐξ ἀλοχεύτου προελθὼν, καὶ λογχευθεὶς τὴν πλευρὰν Πλαστουργέ μου, ἐξ αὐτῆς εἰργάσω τὴν ἀνάπλασιν, τὴν τῆς Εὐᾶς Ἀδὰμ γενόμενος, ἀφυπνώσας ὑπερφυῶς, ὕπνον φυσίζων, καὶ ζωὴν ἐγείρας ἐξ ὕπνου, καὶ τῆς φθορᾶς ὡς παντοδύναμος.	ⲏⲥ ⲛⲉⲣⲁⲩⲧⲏⲩⲁ ⲡⲣⲟⲩⲱⲥⲉ. ⲏⲓ ⲡⲣⲟⲕⲟⲃⲉⲛⲧⲃ ⲃⲧⲣⲉⲃⲗ ⲥⲁⲃⲉⲧⲉⲗⲏ ⲙⲟⲛ. ⲏⲥ ⲛⲉⲗ ⲥⲁⲃⲉⲗⲁⲗⲧⲃ ⲉⲥⲏ ⲟⲃⲏⲟⲃⲗⲉⲛⲏⲓⲉ ⲉⲃⲃⲏⲛⲟ. ⲁⲃⲁ ⲃⲓⲃⲃ ⲟⲩⲥⲏⲟⲩⲃⲃ ⲡⲁⲩⲉ ⲉⲩⲧⲃⲁ ⲥⲏⲟⲙⲃ ⲉⲩⲧⲃⲏⲃⲏⲩⲁ. ⲃⲧⲥⲧⲏⲑⲛⲟⲩⲃⲃ ⲱⲥⲏⲁ ⲏⲓ ⲡⲗⲟⲧⲏ ⲏⲁⲕⲟ ⲃⲉⲥⲥⲏⲗⲉⲛⲧⲃ.	Zrodziłeś się w sposób nadenaturalny i przebito Ci bok, z którego odnowiłeś Ewę, będąc Adamem, zasypiając niezwykłym snem życiodajnym, podźwignąłeś życie ze snu i zniszczenia, jako Wszechmocny.

Źródło: opracowanie własne.

Piąty irmos, jak w większości kanonów, nawiązuje do biblijnej *Pieśni Izajasza*. Światło widziane przez Izajasza można utożsamić tutaj ze światłem wcielenia Chrystusa i całego Jego dzieła zbawienia (ekonomii). Irmos kończy się słowami z *Księgi Izajasza* (Iz 19, 26). Są one zapowiedzią zmartwychwstania, w którym wszyscy będą mieli udział.

Pierwszy troparion piątej pieśni podkreśla, że wcielenie, śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa wiążą się z odnowieniem ludzkiej natury. Józef, który owija ciało Chrystusa nowym całunem i składa je w nowym grobie, symbolicznie przedstawia zamysł Ojca – odnowienie rodzaju ludzkiego. Święty Nikodem Hagioryta porównuje nowy grób do dziewiczego łona Bogurodzicy, dodając, że tak jak Chrystus narodził się w grocie w Betlejem, tak teraz odradza się w jaskini grobowej, wtedy w obecności sprawiedliwego Józefa, teraz zaś Józefa z Arymatei (Nikodem Hagioryta, 1836, s. 392).

Drugi troparion kontynuuje temat poprzedniego. Chrystus pokonuje podobne podobnym – śmiercią niszczy śmierć, a pogrzebem unicestwia to, co podlega zniszczeniu. Wszystko to czyni, aby zbawić upadłego Adama. Święty Nikodem, objaśniając ten troparion, podaje przykład człowieka, który z litości nad innym człowiekiem, który wpadł do dołu pod ciężarem niesionego brzemienia, sam schodzi do dołu, wyciąga poszkodowanego i bierze ciężar na własne ramiona. Tak właśnie Chrystus, widząc upadłego Adama, uśmiercił się dla umarłego, zstąpił do piekła dla uwięzionego w piekle człowieka i uwolnił go od ciężaru grzechu (Nikodem Hagioryta, 1836, s. 393). Wyraz opisujący sposób, w jaki dusza Chrystusa nie została pozostawiona w piekle, to *ξενοπρεπῶς* (*sposób związany z kimś obcym*). W cerkiewnoślawiańskim przekładzie zostało to zastąpione *новолѣнно* (*nowy sposób*).

Na początku ostatniego troparionu pojawia się gra słów *ἀλοχεύτου* – *λογχευθεῖς*, która zanika w przekładach na inne języki. Wyraz *ἀλοχεύτου* określa tu bezbolesny, przewyższający prawa natury sposób, w jaki rodziła Bogurodzica. Z kolei *λογχευθεῖς* odnosi się do przebiccia boku Chrystusa włócznią. Hymnograf nawiązuje w tym miejscu również do *Księgi Rodzaju* i opisu stworzenia Ewy z boku Adama. Chrystus, będąc nowym Adamem, odnawia Ewę, zasypiając „życiodajnym” snem po przebicciu w bok (Nikodem Hagioryta, 1836, s. 394). Warto zauważyć, że cerkiewnośłowiański przekład zmienia sens tego fragmentu, tłumacząc przymiotnik *φυσίζοος* (*życiodajny*) jako *естественный* (*naturalny*). Cerkiewnośłowiański przekład zawiera również błędne tłumaczenie zwrotu *καὶ τῆς φθορᾶς* (*i zniszczenia*) – *ἡ πλοῦτη* (*i cięta*).

Pieśń 6

Tabela 5. Grecki, cerkiewnosłowiański i polski tekst 6. pieśni kanonu Wielkiej Soboty

Triodion grecki	Antologion Mateusza X	Przekład polski
Συνεσχέθη, ἀλλ' οὐ κατεσχέθη, στέρνοις κητώις Ἰωνᾶς· σοῦ γὰρ τὸν τύπον φέρων, τοῦ παθόντος καὶ ταφῇ δοθέντος· ὥς ἐκ θαλάμου, τοῦ θηρὸς ἀνέθορε, προσεφώνει δὲ τῇ κουστῳδίᾳ. Οἱ φυλασσόμενοι μάταια καὶ ψευδῇ, ἔλεον αὐτοῖς ἐγκατελίπετε.	НѢтъ бѣ, ꙗко не оудръжанъ въ прѣдѣхъ кнѣвѣхъ. ꙗко тъвои бо ѡбразъ носѣ. поустрадавши ꙗко погребенїю данна ꙗко ѡ третѣмъ ѡзвѣренїи ѡсвѣдѣ. приглашаше конѣтодѣи. ꙗже хранѣмъ конѣтѣмъ ꙗко мѣстѣ твои ѡстаѣмъ ѡстѣ.	Zamknięty został, ale nie zatrzymany we wnętrzu wieloryba Jonasz, Twój bowiem obraz przedstawiając, zameczzonego i pogrzebowi oddanego, tak jak z komnaty wyszedł z (morskiej) bestii, wołając do straży: Wy, którzy strzeżecie (grobu) na próżno i fałszywie, porzuciliście miłosierdzie.
Ἀνηρέθης, ἀλλ' οὐ διηρέθης, Λόγε ἥς μετέσχες σαρκός· εἰ γὰρ καὶ λέλυται σου, ὁ ναὸς ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους· ἀλλὰ καὶ οὕτω μία ἦν ὑπόστασις, τῆς Θεότητος καὶ τῆς σαρκός σου· ἐν ἀμφοτέροις γάρ, εἷς ὑπάρχεις Υἱός, Λόγος τοῦ Θεοῦ, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.	БѢиѣтъ бѣ, ꙗко не раздѣлѣна слово. ꙗже причлѣни плотн. ꙗже бо ꙗко хрѣтъ въ времѣ стрѣтѣ. но ꙗко ѡдѣнъ бѣше сѣстѣвъ бѣсѣтъ ꙗко плотн тъвои. въ ѡбои бо ѡдѣнъ ѡдѣнъ, ѡдѣнъ, ꙗко слово бѣи бѣ ꙗко.	Uśmiercony zostałeś, ale nie oddzieliłeś się, o Słowo, od ciała do którego przyjednałeś się, mimo, że świątynia została zniszczona podczas męki, jedna była hipostaza Boskości Twojej i ciała, w dwóch jednym jesteś, Synem i Słowem Bożym, Bogiem i Człowiekiem.

Triodion grecki	Antologion Mateusza X	Przekład polski
Βροτοκτόνον, ἀλλ' οὐ θεοκτόνον, ἐφυ τὸ πταῖσμα τοῦ Ἀδάμ· εἰ γὰρ καὶ πέπονθέ σου, τῆς σαρκὸς ἡ χοϊκὴ οὐσία, ἀλλ' ἡ Θεότης ἀπαθὴς διέμεινε, τὸ φθαρτὸν δὲ σου πρὸς ἀφθαρσίαν μετεστοιχείωσας, καὶ ἀφθάρτου ζωῆς, ἔδειξας πηγὴν ἐξ ἀναστάσεως.	УЛКОУѢИТЕВНО. НО НЕ БОУѢИТЕВНО БЫ ПРЕГРѢШЕНІЕ АДАМОВО. ЯЦЕ БО Н ПОСТРАДА ТВОЕ ПЛОСКОЕ ОУЖИТЕВО, НО БЖТВО БЕЕСТРѢТНО ПРЕБЫ. ТЛѢННОЕ ЖЕ ТН, НА НЕТЛѢНІЕ ПРИВЕЛѢ ЕЕН. Н НЕТЛѢННЫЯ ЖИЗНН, ПОКАЗАЛѢ ЕЕН НСТОУННІКѢ ВЪСКРѢНІА.	Niosącym śmierć dla ludzi, ale nie dla Boga był upadek Adama, mimo, że zamęczona została ziemska natura Twego ciała, Boskość pozostała obca męce, Twoje zniszczalne zamieniłeś w niezniszczalne i niezniszczalnego życia źródło pokazałeś poprzez zmartwychwstanie.
Βασιλεύει, ἀλλ' οὐκ αἰωνίζει, Ἄιδης τοῦ γένους τῶν βροτῶν· οὐ γὰρ τεθεὶς ἐν τάφῳ, Κραταίε ζωαρχικῇ παλάμῃ, τὰ τοῦ θανάτου, κλεῖθρα διεσπάραξας, καὶ ἐκήρυξας τοῖς ἀπ' αἰῶνος ἐκεῖ καθεύδουσι λύτρωσιν ἄψευδῇ, Σῶτερ γεγωνὼς νεκρῶν πρωτότοκος.	ЦРГВУѢ, НО НЕ ВѢЧНОУѢ АДЪ, РОДО УЛЫСКИ. ТЫ БО ПОЛОЖИСА ВЪ ГРОБѢ. КРЕПКОЮ Н ЖИВОНАЧАЛНОЮ ДЛАНИЮ. СМРТН КЛЮЧА РАЗВРѢЛѢ ЕЕН Н ПРОПОВѢДА ЕЕН. НЖЕ Ѡ ВѢКА ТΟΥ СПАЩН. НЗБАВЛЕНІЕ НЕЛОЖНО. ОПСЕ БЫ ВЪ МРТВЫ ПРВѢНЕЦЪ:	Króluje piekło, ale nie wiecznie nad rodzajem ludzkim, Ty bowiem położyłeś się w grobie, Silny, i dającą życie dłonią zniszczyłeś zasuwę śmierci i głosiłeś tym, którzy umarli przed wiekami prawdziwe zbawienie, Zbawicielu, będąc pierworodnym pośród umarłych.

Źródło: opracowanie własne.

Autorem kolejnych czterech pieśni jest św. Kosmas z Majumy. Irmos szóstej pieśni nawiązuje do historii proroka Jonasza, który stanowił praobraz Chrystusa. Mowa tu nie tylko o pogrzebie – uwięzieniu we wnętrzu wieloryba – ale również o zmartwychwstaniu, symbolizowanym przez uwolnienie się Jonasza z wnętrza ryby. Na końcu troparionu podmiot, ustami Jonasza, zwraca się do rzymskich żołnierzy, podkreślając, że na próżno pilnują grobu wszechmocnego Chrystusa. Przez swoje działania tracą oni możliwość przyjęcia Jego miłosierdzia. Odrzucenie tego miłosierdzia jest tutaj nawiązaniem do słów z *Księgi Jonasza* (Jon 2, 9). Zwrot skierowany do żołnierzy jest odbierany przez niektórych interpretatorów jako ironiczny (Nikodem Hagioryta, 1836, s. 365). Ani strażnicy, ani kamień, ani pieczęć nie były w stanie przeszkodzić Chrystusowi w zmartwychwstaniu.

W pierwszym troparionie hymnograf podkreśla zjednoczenie dwóch natur w jednej hipostazie Chrystusa – zjednoczenie, którego nie zdołała naruszyć nawet śmierć. Podobne nawiązanie pojawiło się już w drugim troparionie czwartej pieśni. Mimo że Chrystus zmarł, Jego Boskość nie oddzieliła się ani od ciała, ani od duszy. Nie oznacza to jednak, że Boskość, która z natury jest obca cierpieniu, cierpiała. Żeby podkreślić tę kwestię, hymnograf rozwija temat w kolejnym troparionie.

Śmierć była skutkiem upadku Adama, a w konsekwencji dotknęła wszystkich jego potomków. Chrystus przyjął całą ludzką naturę oprócz grzechu. Chociaż Jego ludzkie ciało cierpiało, Boskość pozostawała całkowicie obca tym cierpieniom. Święty Jan z Damaszku wyjaśnia tę kwestię za pomocą dwóch

obrazów. Pierwszym jest drzewo oświecane przez słońce. Mimo, że drzewo jest ścinane toporem, to działanie topora nie wpływa w żaden sposób na słońce. Drugim obrazem jest rozżarzone żelazo, które zostaje polane wodą – ogień gaśnie, lecz samo żelazo pozostaje nietknięte, ponieważ w swej naturze nie podlega niszczącemu działaniu wody. Podobnie Boskość, choć podczas męki była nierozłącznie złączona z ciałem, sama nie podlegała żadnemu cierpieniu (Jan z Damaszku, 1857, col. 1094–1096). Chrystus, przyjmując ciało ulegające cierpieniu i zniszczeniu, poprzez swoje zmartwychwstanie przemienił je w niezniszczalne i wolne od bólu.

Ostatni troparion porusza temat tyranii piekła, które panowało nad całym rodzajem ludzkim. Prowadzenie to nie trwało jednak wiecznie. Zakończyło się w momencie śmierci Chrystusa, który zniszczył piekło i ogłosił zbawienie duszom, które się tam znajdowały.

Pieśń 7

Tabela 6. Grecki, cerkiewnosłowiański i polski tekst 7. pieśni kanonu Wielkiej Soboty

Triodion grecki	Antologion Mateusza X	Przekład polski
Ἄφραστον θαῦμα! Ὁ ἐν καμίνῳ ῥυσάμενος, τοὺς Ὀσίου Παῖδας ἐκ φλογός, ἐν τάφῳ νεκρός, ἄπνους κατατίθεται, εἰς σωτηρίαν ἡμῶν τῶν μελωδούντων. Λυτρωτά, ὁ Θεὸς εὐλογητὸς εἶ.	НЕНЗРІННОЕ ЧАДО ІЖЕ В ПЕЩІН ІЗБАВНЕНИИ ПРІПЕЧА ДІТІ ІС ПАЛМЕНИ. ВЪ ГРОБѢ МРТВѢ БЕЗ ДЫХАНІА ПОЛАГАЕТСЯ. НА СПІСЕНІЕ ПОЩІН НАМЪ. ІЗБАВНТЕЛЮ БѢ БЛВНЪ ІСН:	Niewysłowny cud, Ten, który wybawił w piecu pobożnych młodzieńców od płomienia w grobie martwy, bez życia zostaje złożony, ku zbawieniu nas śpiewających: Zbawco Boże, jesteś błogosławiony.
Τετρῳται Ἄιδης, ἐν τῇ καρδίᾳ δεξάμενος τὸν τρωθέντα λόγχῃ τὴν πλευράν, καὶ σθένει πυρὶ θείῳ δαπανώμενος, εἰς σωτηρίαν ἡμῶν τῶν μελωδούντων. Λυτρωτά, ὁ Θεὸς εὐλογητὸς εἶ.	ОУЗБВЕНЪ БѢ АДЪ ВЪ СРЦЕ. ПРІЕ ПРОКОДЕНАГО КОПІЕ В РЕБРА. І ВЪЗДЫХАЕ ОГНѢ БЖТВЕНЫ СНАДѢ. НА СПІСЕНІЕ НА ПОЩІН. ІЗБАВНТЕЛЮ БѢ БЛВН:	Zranione zostało piekło w serce gdy przyjęło zranionego włócznią w bok, jęczy trawione Boskim ogniem, ku zbawieniu nas śpiewających: Zbawco Boże, jesteś błogosławiony.
Ὁλβιος τάφος! ἐν ἑαυτῷ γὰρ δεξάμενος, ὡς ὑπνοῦντα τὸν Δημιουργόν, ζωῆς θησαυρός, θεῖος ἀναδέδεικται, εἰς σωτηρίαν ἡμῶν τῶν μελωδούντων. Λυτρωτά, ὁ Θεὸς εὐλογητὸς εἶ.	Богатъ гробъ. В себѣ бо пріе ІАКО СПАЩА СНАДѢТЕЛЯ. ЖИЗНИ СКОРБНИЦЕ БЖТВЕНЫА ПОКАЗАСЯ. НА СПІСЕНІЕ НА ПОЩІН. ІЗБАВНТЕЛЮ БѢ БЛВНЪ ІСН.	Bogaty jest grób, bowiem w sobie przyjął Stwórcę jakby śpiącego, stał się skarbnicą Boskiego życia, ku zbawieniu nas śpiewających: Zbawco Boże, jesteś błogosławiony.
Νόμῳ θανόντων, τὴν ἐν τῷ τάφῳ κατάθεσιν, ἢ τῶν ὅλων δέχεται ζωή, καὶ τοῦτον πηγὴν, δείκνυσιν ἐγέρσεως, εἰς σωτηρίαν ἡμῶν τῶν μελωδούντων. Λυτρωτά, ὁ Θεὸς εὐλογητὸς εἶ.	ЗАКОНѢ ОУМІРШІ. ІЖЕ ВЪ ГРОБѢ ПОЛОЖЕНІЕ. ІЖЕ ВЪ ПРІЕМЛѢ ЖІЗНЬ. І СГО ІСХОДНІКА ПОКАЗУЕ ВЪСТАНІЮ. НА СПІСЕНІЕ НА.	Zgodnie z prawem śmiertelnych Życie wszystkich kładzie się do grobu i objawia go jako źródło zmartwychwstania na zbawienie nas śpiewających: Zbawco Boże, jesteś błogosławiony.
Μία ὑπῆρχεν, ἢ ἐν τῷ Ἄιδῃ ἀχώριστος, καὶ ἐν τάφῳ, καὶ ἐν τῇ Ἑδέμ, Θεότης Χριστοῦ, σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι, εἰς σωτηρίαν ἡμῶν τῶν μελωδούντων. Λυτρωτά, ὁ Θεὸς εὐλογητὸς εἶ.	ЕДИНО БѢШЕ, ІЖЕ ВЪ АДѢ НЕРАЗЛОУНО. І ВЪ ГРОБѢ І ВЪ ЕДЕМѢ. БЖЕСТВО ХВО СЪ ОУЩЕМЪ І АХЪ. НА СПІСЕНІЕ НА ПОЩ:	Jedna była nierozłączna w piekle, w grobie i w Edenie Boskość Chrystusa z Ojcem i Duchem, na zbawienie nas śpiewających: Zbawco Boże, jesteś błogosławiony.

Źródło: opracowanie własne.

Irmos siódmej pieśni nawiązuje do starotestamentowej historii trzech młodzieńców. Bóg, który uratował z płomienia trzech młodzieńców, sam zostaje złożony w grobie. Hymnograf określa to misterium przymiotnikiem *ἄφραστον* (niewysłowione). Refren irmosu oraz troparionów nawiązują do *Modlitwy Azariasza*, a mianowicie od jej pierwszych słów: „Błogosławiony jesteś, Panie, Boże naszych ojców” (Dn 3, 26). Refren zostaje skrócony w cerkiewnosłowiańskim przekładzie dwóch ostatnich troparionów.

Pierwszy troparion opisuje reakcję piekła podczas spotkania Chrystusa. Można przytoczyć tu słowa homilii paschalnej św. Jana Chryzostoma: „Piekło przyjęło ciało, ale spotkało w nim Boga” (Św. Jan Chryzostom, 1862, col. 723). Chrystus zstąpił do otchłani nie jako pokonany, ale jako zwycięzca. Motyw ten jest dobrze znany w ikonografii prawosławnej.

W kolejnych dwóch troparionach hymnograf opisuje grób Chrystusa, który stał się skarbnicą życia. Święty Nikodem Hagioryta komentując ten troparion pisze, że inne groby, mimo tego, że są ozdobione marmurami i na zewnątrz wydają się piękne, w środku zawierają rozkładające się ciała, które są pożywieniem dla robaków. Grób Chrystusa różnił się od tych grobów, ponieważ znajdowało się w nim ciało samego Zbawiciela (Nikodem Hagioryta, 1836, s. 403). Grób ten stał się źródłem zmartwychwstania. Wspominają o tym również inne teksty liturgiczne, takie jak troparion Paschalnych Godzin: „Niosący życie, naprawdę piękniejszy niż Raj i jaśniejszy od wszelkiego pałacu królewskiego okazał się Twój grób, Chryste, źródło naszego zmartwychwstania” (Pentikostarion, 1860, s. 7).

Ostatni troparion podkreśla nierozłączność dwóch natur w Chrystusie, mimo że ciało leżało w grobie, to Boskość nie odłączyła się od niego. Temat ten był już poruszany w niektórych troparionach kanonu.

Pieśń 8

Tabela 7. Grecki, cerkiewnosłowiański i polski tekst 8. pieśni kanonu Wielkiej Soboty

Triodion grecki	Antologion Mateusza X	Przekład polski
Ἐκστηθι φρίττων οὐρανέ, καὶ σαλευθήτωσαν τὰ θεμέλια τῆς γῆς· ἰδοὺ γὰρ ἐν νεκροῖς λογίζεται, ὁ ἐν ὑψίστοις οἰκῶν, καὶ τάφῳ σμικρῷ ξενοδοχεῖται, ὃν Παῖδες εὐλογοεῖτε, Ἱερεῖς ἀνυμνεῖτε, λαὸς ὑπερυψοῦτε, εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.	О́ужаишисѧ ѧ о́убо́аишѧ нѣо. ѧ дѧ подвѣжѧсѧ ѡснованѧ земли. ѿ бо ѿ мѣртвѣх бл҃гословѣхѧ. ѧже ѿ вышнѣх живыхъ. ѧ ѿ гробѣ малѣ полагаетѧ. ѧго же дѣти бл҃женѣ. сѣмнѣи бжепощѧте лихѣ, ѧ прѣ:	Zatrzymaj się w strachu, niebo, i zachwiejcie się fundamenty ziemi, albowiem do zmarłych zaliczony zostaje Ten, który mieszka na wysokościach i w grobie małym przyjęty zostaje, którego, dzieci, błogosławcie, kapłani, opiewajcie, ludzie wywyższajcie na wszystkie wieki.
Λέλυται ἄχραντος ναός, τὴν πεπτωκυῖαν δὲ συνανίστησι σκηνήν. Ἀδὰμ γὰρ τῷ προτέρῳ δεύτερος, ὁ ἐν ὑψίστοις οἰκῶν, κατήλθεν μέχρις Ἀίδου ταμείων· ὃν Παῖδες εὐλογοεῖτε, Ἱερεῖς ἀνυμνεῖτε, λαὸς ὑπερυψοῦτε, εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.	Разрѣшисѧ прѣтѣхъ хрѣ. пѧшжѧ же вѣсѣблѧсѧ сѣмѧ. адѧмѣ бо прѣбывоу вторыхъ. ѧже ѿ вышнѣхъ живыхъ. сн҃нде даже до а́довѣхъ скрѣбнищѣ. ѧго дѣти бл҃женѣ:	Zniszczona została najczystsza świątynia, upadły zaś odbudowuje (wraz z nią) Przybytek, po Adamie bowiem pierwszym drugi (Adam), mieszkający na wysokości, zszedł, aż do skarbnic piekielnych, Jego, dzieci, błogosławcie, kapłani, opiewajcie, ludzie wywyższajcie na wszystkie wieki.

Triodion grecki	Antologion Mateusza X	Przekład polski
Πέπαυται τόλμα Μαθητῶν, Ἀριμαθαίας δὲ ἀριστεύει Ἰωσήφ· νεκρὸν γὰρ καὶ γυμνὸν Θεώμενος, τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, αἰτεῖται, καὶ κηδεύει κραυγάζων· οἱ Παῖδες εὐλογεῖτε, Ἱερεῖς ἀνυμνεῖτε, λαὸς ὑπερυψοῦτε, εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.	Препита дръзостъ ѱтѣнкомѣ. ἀριμαθεῖν же ποβεῖτῃε ἰόσηφ. μῖτβα βο ἡ πάγα ζῶν, ἐπε πα βεῖμην εἰ. πρόχῃ ἡ πογρεβεῖ ζοβυ. δέττη εἰβνητε. ὡμνηῖν βῆ:	Ustała odwaga uczniów, Arymatejczyk zaś wyróżnia się Józef, martwego i nagiego widząc Boga mającego władzę nad wszystkimi, prosi i dokonuje pogrzebu wołając: dzieci, błogosławcie, kapłani, opiewajcie, ludzie wywyższajcie na wszystkie wieki.
Ὡ τῶν θαυμάτων τῶν καινῶν! ὦ ἀγαθότητος! ὦ ἀφράστου ἀνοχῆς! ἐκὼν γὰρ ὑπὸ γῆς σφραγίζεται, ὁ ἐν ὑψίστοις οἰκῶν, καὶ πλάνος Θεὸς συκοφαντεῖται· ὃν Παῖδες εὐλογεῖτε, Ἱερεῖς ἀνυμνεῖτε, λαὸς ὑπερυψοῦτε, εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.	ⲙⲟⲩⲁⲓ ⲧⲁⲃⲉ ⲛⲟⲃⲱⲓ. ⲙⲟⲩⲁⲓ ⲙⲉⲛⲟⲩⲁⲓ ⲧⲣⲉⲡⲉⲛⲓⲁ. ⲉⲃⲟ ⲡⲟⲩⲉⲙⲗⲉⲛ ⲡⲟⲕⲣⲱⲃⲁⲓⲧⲉⲃⲉ. ἡⲓⲃⲉ ⲉⲃⲱⲙⲓⲛⲓ ⲓⲛⲃⲱⲓⲛ. ἡ ⲗⲱⲥⲧⲉⲓⲥⲱ ⲉⲃⲱ ⲟⲕⲗⲉⲃⲉⲧⲁⲓⲙⲗⲉ ⲉ. ἡⲟⲩ ⲁⲃⲧⲧⲛ ⲉⲗⲱⲛ:	O, jakież cuda nowe! O, jakaż dobroć! O, jakaż niewysłowna cierpliwość! Oto bowiem dobrowolnie pod ziemią zapieczętowany zostaje, który mieszka na wysokościach i Bóg jak oszukaniec zniesławiony zostaje, Jego, dzieci, błogosławcie, kapłani, opiewajcie, ludzie wywyższajcie na wszystkie wieki.

Źródło: opracowanie własne.

W irmosie podmiot zwraca się do nieba i ziemi, wzywając je, by zareagowały na śmierć Chrystusa i Jego złożenie do grobu. Warto zwrócić uwagę na użycie czasownika *ξενοδοχεῖται*, który można przetłumaczyć jako *zostaje ugoszczony* lub *zostaje przyjęty jak gość*. Podkreśla to, że grób nie był miejscem, w którym Chrystus miał przebywać na zawsze – przebywał tam jedynie „gościnnie”, na krótki czas. Refren irmosu oraz każdego troparionu odnosi się bezpośrednio do *Hymnu trzech młodzieńców*. Refren ten, tak jak w poprzedniej pieśni, zostaje skrócony w cerkiewnosłowiańskim przekładzie.

Pierwszy troparion nawiązuje do słów Chrystusa o zburzeniu świątyni i jej odbudowie (J 2, 19–21). Mówi on także o kenozie Chrystusa, który – choć zamieszkuje wysokości – zstąpił aż do „skarbnic piekielnych”, aby podźwignąć z nich upadłego Adama. Święty Nikodem, objaśniając kanon, pisze, że Przybytek, czyli Namiot Spotkania, był praobrazem ludzkiej natury – od Adama aż po wcielenie Chrystusa. Tak jak Przybytek był przenoszony z miejsca na miejsce, tak i ludzka natura błędziła, raz służąc Bogu, a raz idolom. Świątynia natomiast była zapowiedzią ciała Chrystusa (Nikodem Hagiorita, 1836, s. 408).

Drugi troparion poświęcony jest św. Józefowi z Arymatei, który, gdy zabrakło uczniom odwagi, sam udał się do Piłata, prosząc o ciało Chrystusa. Użyty tu czasownik *ἀριστεύει* to bardzo stary wyraz, sięgający jeszcze czasów Homera (Koltsiou, Nikitas, 2017, s. 386). Często używano go do opisu bohaterów dokonujących czynów wybitnych – a nawet tych najważniejszych w ich życiu.

W ostatnim troparionie hymnograf chwala dobrowolną kenozę Chrystusa, który pozwolił na złożenie swego ciała do grobu. Grecki czasownik *σφραγίζεται* (*zostaje zapieczętowany*) został przetłumaczony na cerkiewnosłowiański jako *покрывается* (*zostaje pokryty*).

Pieśń 9

Tabela 8. Grecki, cerkiewnosłowiański i polski tekst 9. pieśni kanonu Wielkiej Soboty

Triodion grecki	Antologion Mateusza X	Przekład polski
Μὴ ἐποδύρου μου Μῆτερ, καθορῶσα ἐν τάφῳ, ὃν ἐν γαστρὶ ἄνευ σπορᾶς, συνέλαβες Υἱόν· ἀναστήσομαι γὰρ καὶ δοξασθήσομαι, καὶ ὑψώσω ἐν δόξῃ, ἀπαύστως ὡς Θεός, τοὺς ἐν πίστει καὶ πόθῳ σὲ μεγαλύνοντας.	Н Е РЫДАН МЕНЕ МѢНЪ ЗРѢЦИ БѢ ГРѢБѢ. ЁГОЖЕ БѢ УРЕБѢ БЕЗУБѢ МЕНЕ ЗЛАЛА ЁНЪ СНА. БѢСКРѢНУ БО НЪ ПРОСЛАВЛЕНА. НЪ БѢЗНЕУСНА СѢ СЛАВОН НЕМАЛЪУНОНЪ ІАКО БѢ. НЪЖЕ БѢРОНЪ НЪ ЛНКОВІНЪ ТРЕБЕ ВЕЛНУАѢ.	Nie płacz po mnie, Matko, widząc mnie w grobie, Syna, którego bez nasienia poczęłaś w swoim łonie, zmartwychwstanę bowiem i będę uwielbiony i wywyższę się w chwale jako Bóg, tych, którzy z wiarą i miłością Ciebie uwielbiają.
Ἐπὶ τῷ ξένῳ σου τόκῳ, τὰς ὀδύνας φυγοῦσα, ὑπερφυῶς ἐμακαρίσθην, ἀναρχε Υἱέ· νῦν δὲ σὲ Θεέ μου, ἄπνουν ὀρῶσα νεκρόν, τῇ ῥομφαίᾳ τῆς λύπης, σπαράττομαι δεινῶς, ἀλλ' ἀνάστηθι, ὅπως μεγαλυνθῇσωμαι.	О СТРАНИТЕ МЪ ТН РѢТБѢ. БОЛѢЗННЪ НЪ БѢЖАВШН. ПЛѢ СѢТБѢ ОУБЛАЖИ СѢ БЕЗНАТЛН СНѢ. ННѢ ЖЕ ТѢ БѢ МОН БЕЗ ДЫХАНІА ЗРѢЦИ МРѢТБѢ. ОРОУЖНѢ ПЕЧАЛН РАСПРѢЗАННА ЛНТБѢ. НО БѢСКРѢННЪ ІАКО ДА БѢЗВЕЛНУАѢ:	Podczas cudownego narodzenia uniknąwszy bólu w nadnaturalny sposób byłam błogosławiona, niemający początku Synu, teraz zaś widzę Cię, Boże mój, martwego i bez tchu, mieczem boleści jestem straszliwie rozdzierana, lecz zmartwychwstań, bym została uwielbiona.
Γῇ με καλύπτει ἐκόντα, ἄλλα φρίττουσιν Ἀίδου, οἱ πυλωροί, ἡμφιεσμένον, βλέποντες στολὴν, ἡμαγμένην Μῆτερ, τῆς ἐκδικήσεως· τοὺς ἐχθροὺς ἐν Σταυρῷ γάρ, πατάξας ὡς Θεός, ἀναστήσομαι αὐθις καὶ μεγαλύνω σε.	З ЕМЛА ПОКРЫВАЕТ МѢ ХВОТѢЦА. НО ОУСТРАШАЮТСѢ АДОВНЪ ВРАТНИЦН. ОДѢАНА ВНАЦН ОДЕЖЕН ОКРОВАВЛЕНОНЪ. МѢН ОМЦЕНІА. ВРАГЫ БО КРѢТОМЪ ПОПРАБѢ. ІАКО БѢ БѢСКРѢНУ ПЛѢКЫ, НЪ БѢЗВЕЛНУАѢ ТѢ:	Ziemia przykrywa mnie według mojej woli, lecz strażę piekieł lękają się widząc mnie, Matko, odzianego w zakrwawioną szatę karania, albowiem wrogów na Krzyżu pokonałem jako Bóg, zmartwychwstanę ponownie i uwielbię Ciebie.
Ἀγαλλιάσθω ἡ Κτίσις, εὐφραινέσθωσαν πάντες οἱ γηγενεῖς· ὁ γὰρ ἐχθρὸς ἐσκύλευται Ἀίδης, μετὰ μύρων Γυναῖκες προσυπαντάτωσαν, τὸν Ἀδάμ σὺν τῇ Εὐᾷ, λυτροῦμαι παγγενῇ, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐξαναστήσομαι.	Д А РАУѢТСѢ ТВАРЬ. ДА ВЕСЕЛѢТСѢ ЗЕМНОУННІН. ВРАГЪ БО ПЛѢЧЕНЪ БЫ АДѢ. С МНРО ЖЕНЫ ДА СРѢТАН. АДАМА СѢ ЁВѢОНЪ НЪЗЕАВЛАА ВЕСЕРОНА. НЪ БЪ ТРЕТІН ДНѢ БѢСКРѢНУ:	Niech raduje się stworzenie, niech weselą się zrodzeni z ziemi, wróg Hades został uwięziony, kobiety z wonnościami niech wyjdą (mi) na spotkanie. Adama z Ewą wyzwalam ze wszystkimi ich potomkami i trzeciego dnia zmartwychwstanę.

Źródło: opracowanie własne.

Cała dziewiąta pieśń jest swoistym dialogiem między Chrystusem a Bogurodzicą. Swoją formą przypomina ona jeden z kondakionów św. Romana Melodosa, znany w polskim tłumaczeniu jako *Maryja pod krzyżem* (Roman Melodos, 2014, s. 199–205).

W irmosie Chrystus zwraca się do Matki, by nie rozpaczała po Nim, gdyż On zmartwychwstanie. Podkreślone zostaje tutaj cudowne narodzenie bez udziału męża. W kondakionie Romana Melodosa Chrystus także zwraca się do Bogurodzicy, mówiąc: „Czemu płaczesz i narzekasz jak inne kobiety? Jak zbawię Adama, jeśli nie będę cierpiał i nie umrę? Jak wprowadzę do życia w otchłani uwięzionych, jeśli sam nie zamieszkać w grobie? Wiesz już, dlaczego będę przybity niesłusznie do krzyża. Więc nie płacz, Matko, lecz powiedz: »Chciał i cierpiał Syn mój, Bóg mój«” (Roman Melodos, 2014, s. 200). Chrystus zapewnia swoją Matkę, że zostanie wywyższony, co jest wyraźnym nawiązaniem do *Ewangelii* według św. Jana (J 13, 1). W całej dziewiątej pieśni czasownik *uwielbić* nawiązuje do Magnificatu (Łk 1, 46–55), co podkreśla jej związek z dziewiątą pieśnią biblijną.

Kolejny troparion to słowa Bogurodzicy, która wspomina bezbolesne narodziny Chrystusa, lecz teraz, zgodnie z prorocstwem Symeona, zostaje przekłuta mieczem boleści (Łk 2, 35). Lament Bogurodzicy podczas ukrzyżowania Chrystusa był często poruszonym tematem w bizantyńskiej hymnografii. Oprócz wspomnianego kondakionu św. Romana Melodosa szczególnie wartym uwagi dziełem jest kanon *Płacz Bogurodzicy* autorstwa św. Symeona Metafrasty.

W odpowiedzi Chrystus przemawia do Matki jako zwycięzca, nie jako pokonany, jako Ten, który posiada pełnię władzy, chociaż jest złożony w grobie. Pojawia się tutaj sformułowanie *szata karania*, zaczerpnięte z *Księgi Izajasza* (Iz 59, 17).

Ostatni troparion jest już bezpośrednią zapowiedzią zmartwychwstania oraz wezwaniem do radości ze zwycięstwa. Żałobny nastrój kanonu i całej jutrzni Wielkiej Soboty ustępuje w tym momencie miejsca atmosferze radosnego oczekiwania. Chrystus wzywa kobiety z wonnościami, by wyszły Mu na spotkanie, gdyż już wyzwolił Adama i Ewę wraz z ich potomstwem, pokonał piekło i trzeciego dnia zmartwychwstanie.

Zakończenie

Przytoczony powyżej kanon, wybrzmiewający od wielu stuleci na każdej jutrzni Wielkiej Soboty, zawiera wiele odniesień zarówno do Pisma Świętego, jak i do nauczania Ojców Kościoła. Należy zaznaczyć, że poza funkcją modlitewną pełni on również funkcję dydaktyczną. Mimo tego, że kanon powstał w środowisku greckojęzycznym, został on przełożony na wiele języków, w tym na cerkiewnosłowiański. Patrząc na przekład zamieszczony w *Antologii Mateusza X*, możemy stwierdzić, że jest on dość dokładny, oczywiście, poza niektórymi wyjątkami, które zostały wspomniane w artykule. Bizantyńska hymnografia liturgiczna, przetłumaczona na język cerkiewnosłowiański, odgrywała rolę mostu kulturowego łączącego świat bizantyński, spadkobiercy antyku, ze światem słowiańskim, który zwłaszcza po upadku Konstantynopola aktywnie dbał o zachowanie i kontynuację tradycji bizantyńskiej.

Bibliografia

Źródła

- Cyryl z Aleksandrii. (1864). *Commentarius in XII prophetas minores*. W: *Patrologia Cursus Completus*. Series Graeca 71. red. and ed. Jacques Paul Migne. Paris.
- Jan Chryzostom. (1862). *Sermo catecheticus in Sanctum Pascha*. W: *Patrologia Cursus Completus*. Series Graeca 59. red. and ed. Jacques Paul Migne. Paris.
- Jan z Damaszku. (1857). *Exposio accurata Fidei Orthodoxae*. W: *Patrologia Cursus Completus*. Series Graeca 94. red. and ed. Jacques Paul Migne. Paris.
- Jan z Damaszku. (1871). *Kanon Niedzieli Paschy*. W: Wilhelm, C., Paranikas, M. (red.). *Anthologia Graeca Carminum Christianorum*. Lipsiae: B. G. Teubner.
- Nikodem Hagioryta. (1836). *Eortodromion*. Wenecja, [Νικόδημος Αγιορείτης. (1836). *Εορτοδρόμιον*. Βενετία.]
- Pentikostarion Charmosinon*. (1860). Wenecja. [Πεντηκοστάριον Χαρμόσυνον. (1860). Βενετία.]
- Roman Melodos. (1963). *Na Zmartwychwstanie V*. W: Maas, P., Trypanis, C. (red.). *Sancti Romani Melodi Cantica*. Oxford: Clarendon Press.
- Roman Melodos. (2014). *Maryja pod Krzyżem*. Kania, W. (Tłum.). W: *Muza Chrześcijańska Poezja grecka od II do XV wieku*. Starowieyski, M. (red.). Kraków: Wydawnictwo WAM, s. 199–205.
- Triodion Kataniktikon*. (1876). Wenecja. [Τριώδιον κατανυκτικόν. (1876). Βενετία.]
- TypAnas = *Typikon Bazyliki Zmartwychwstania 1122*. W: Papadopoulos-Kerameus, A. (1894). *Analekta Jerosolimitikis Stachiolojias*: T. 2. Petroupoli: B. Kirsbaoum. [Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Α. (1894). Ανάλεκτα Ιεροσολυμιτικής σταχυολογίας: Τ. 2. Πετρούπολει: Εκ του Τυπογραφείου Β. Κιρσπάουμ]
- TypEw = *Typikon Monasteru Ewergetydos*. (2005). W: Jordan, R. (Eds. & Trans.). *The Synaxarion of the Monastery of the Theotokos Evergetis: March–August (Vol. 2)*. Belfast: Belfast Byzantine Texts and Translations.
- TypJerzM = *Typikon św. Jerzego Mtacmindeli*. (1908). W: Kekelidze, K.S. *Liturgičeskie gruzinskie pamâtniki v otečestvennyh knigohranilišah i ih naučnoe značenie*. Tiflis: Bratstvo [Κεκελιδζε, Κ.Σ. (1908). *Λειτουργικές γрузინские памятники в отечественных книгохранилищах и их научное значение*. Τιφλिस: Братство].

Słowniki

- Przyczyna, W., Czarnecka, K., Ławreszuk, M. (red.). (2022). *Słownik polskiej terminologii prawosławnej*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Opracowania

- Detorakis, T. (1997). *Vizantini friskeutiki piisi kie inmografia*. Retimno. [Δετοράκης, Θ. (1997) *Βυζαντινή θρησκευτική ποίηση και υμνογραφία*. Ρέθυμνο.]
- Eustratiadis, S. (1932). Kasiani i Melodos. *Eklisiastikos Faros* (31), 92–112. [Ευστρατιάδης, Σ. (1932) *Κασιανή ή Μελωδός*. *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* (31), 92–112].
- Koltsiu-Nikita, A., Nikitas, D. (2017). *I inmologija tis Megalis Ewdomadas*, Thessaloniki: Kiriakiri. [Κόλτσιου-Νικήτα Α., Νικήτας, Δ. (2017). *Η υμνολογία της Μεγάλης Εβδομάδας*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη]

- Skaballanovič, M. (2008). *Tolkovyj Tipikon: Ob"âsnitel'noe izloženie Tipikona s istoričeskim vvedeniem*. Moskva: Izd-vo Sretenskogo monastyřâ [Скабалланович, М. (2008). *Толковый Типикон: Объяснительное изложение Типикона с историческим введением*. Москва: Изд-во Сретенского монастыря.]
- Tomasakis, N. (1993). *I vyzantini imnografia kai piisis*. Thessaloniki: Pournaras. [Τωμαδάκης, Ν. (1993) *Η βυζαντινή υμνογραφία και ποίησις*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.]
- Vasilik, V.V. (2006). *Proishozhdenie kanona: Bogoslovie, istoriâ, poëtika*. Sankt-Peterburg: Izd-vo S.-Peterburgskogo universiteta. [Василик, В.В. (2006). *Происхождение канона: Богословие, история, поэтика*. СПб.: Изд-во С.-Петербургского университета.]
- Wellesz, E. (1962). *A History of Byzantine Music and Hymnography*. Oxford: Clarendon Press.
- Zalesnyj, S. (2023). *Bogoslovskoe sodержanie korpusa kanonov Velikoj Subboty*. "Voprosy bogosloviâ", 2(10), 25–40. [Залесный, С. (2023). *Богословское содержание корпуса канонов Великой Субботы*. «Вопросы богословия», 2(10), 25–40.]